

С14

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

Савчук Наталія Михайлівна *Nat*

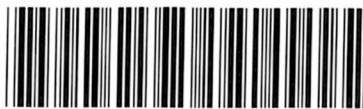
УДК 811.161.2'42

**ФУНКЦІЇ МОТИВАЦІЙНО ЗВ'ЯЗАНИХ СЛІВ В УКРАЇНСЬКОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

10.02.01 — українська мова

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

НБ НПУ

100132599

Київ-2011

8166

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Науковий керівник —

Цимбал Наталія Андріївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
завідувач кафедри практичного мовознавства

Офіційні опоненти:

Вокальчук Галина Миколаївна,
доктор філологічних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри української мови

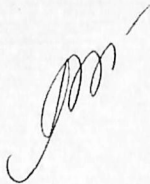
Сюта Галина Мирославівна,
кандидат філологічних наук, старший науковий
співробітник відділу стилістики та культури мовлення
Інститут української мови НАН України

Захист дисертації відбудеться 15 листопада 2011 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розіслано 14 жовтня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Останнім часом у мовознавстві посилюється увага до вивчення мотиваційних процесів у лексиці, внаслідок чого й виокремилася галузь лінгвістики – мотивологія, яка досліджує лексико-семантичне явище мотивації слів. Мотиваційні відношення лексичних одиниць, що охоплюють мотивовані (похідні) і немотивовані (непохідні) слова мови, є предметом дослідження у мотивології.

Мотивована (похідна) лексика незмінно перебуває під пильною увагою мовознавців, адже саме мотивовані слова, або слова з подвійною референцією, становлять найпотужніший динамічний шар у лексиконі будь-якої мови. У так званій “типології типологій” номінації (В.Г. Гак), структура (зовнішня форма) номінації, спосіб найменування, суб’єкт номінації (в тому числі соціальний аспект, інформативний аспект та суб’єктивне відношення суб’єкта та об’єкта) і *спосіб найменування (внутрішня форма, мотивація)* займають особливо вагому та складну для дослідження позицію. Лінгвістичному вивченню мотиваційних процесів присвячено праці А.Д. Аділової, О.І. Блінової, Т.І. Вендіної, М.М. Гінатуліна, М.Д. Голева, М.І. Голянич, П.Ю. Гриценка, Т.Л. Канделаки, П.А. Катишева, Т.Р. Кияка, В.К. Павела, О.О. Селіванової, О.В. Тищенко, С.М. Толстой, І.С. Улуханова та ін.

Важливим аспектом опису мотиваційних відношень у лексиці є функціональний, який полягає у виявленні мотиваційних зв’язків лексики у різних функціональних сферах, що передбачає лінгвістичний аналіз випадків актуалізації мотиваційно зв’язаних слів у тексті. Мотиваційно зв’язаними словами (далі – МЗС) називаємо слова, які перебувають у відношеннях лексичної чи структурної мотивації і функціонують у межах речення або синтаксичних конструкцій. Цій проблемі приділено увагу у працях О.І. Блінової, М.Д. Голева, Л.В. Дубіної, О.В. Найден, В.Г. Наумова, М.Н. Янценецької та ін. Стилистичні функції мотивованості розглядає Д.У. Ашурова (на матеріалі англійської мови). В українському мовознавстві мотиваційно зв’язані слова розглядаються у таких аспектах: повторюване слово в аперцепційній системі художнього тексту (А.К. Мойсієнко), внутрішня форма слова і художній текст (М.І. Голянич), ономасіологічна зв’язність (О.О. Селіванова) та ін.

Художній текст – специфічне системно-структурне утворення. Неповторність художнього твору, унікальність образів, що створюються в ньому і є носіями його матеріальної форми, проєктуються на структуру тексту. Функціональне навантаження компонентів тексту, ступінь їх інтеграції у тексті, концентрація в них найбільш специфічних ознак – це критерії, які визначають ієрархію засобів організації художнього тексту на відміну від текстів інших функціональних стилів. У формуванні

когерентності художнього тексту та специфічних комунікативних смислів естетичного характеру поряд з іншими категоріями, параметрами і одиницями важливу роль відіграють мотиваційно зв'язані слова. Значущими в аспекті аналізу функцій мотивації в художньому тексті є роботи С.Б. Велединської (проблема інтерпретації МЗС у художній прозі), Л.В. Дубіної (функції МЗС у поетичному тексті), О.Ю. Погудіної (МЗС у прозі та поезії М. Цветаєвої), О.С. Михайлової (ідіостиль Є. Євтушенка в аспекті теорії мотивації) та ін.

Українська художня література кінця ХХ – початку ХХІ ст. фіксує мотиваційні процеси у мовленні, що виявляється у різнофункціональному використанні МЗС. Художній текст має специфіку в аспекті реалізації мотиваційних відношень (інформативно-текстотвірний та експресивний потенціал), що й потребує спеціального лінгвістичного аналізу. Випадки актуалізації відношень лексичної та структурної мотивації (мотиваційно зв'язані слова) у текстах сучасної української художньої літератури у функціональному аспекті ще не були об'єктом лінгвістичного опрацювання. Цим і зумовлюється *актуальність* дисертаційного дослідження “Функції мотиваційно зв'язаних слів в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст.”

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося у межах держбюджетної теми “Мотивологічні передумови розвитку лексичного складу української мови” (№ 0110U001002), що розробляється на базі Міжвідомчого науково-дослідного центру прикладної лінгвістики (підпорядкування МОН та НАН України) як структурного підрозділу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Тему дисертації затверджено Науковою координаційною радою “Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності” Інституту мовознавства імені О.О.Потебні НАН України (протокол № 3 від 7.03.2009 р.).

Мета дослідження – виявити і пояснити функції мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті, проаналізувати інтенсивність актуалізації мотиваційних відношень у тексті та визначити текстотвірний та стилетвірний потенціал мотиваційно зв'язаних слів.

Завдання дослідження:

- узагальнити сучасні тенденції у розвитку мотивологічних досліджень;
- виділити і покласти класифікувати мотиваційно зв'язані слова у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.;
- описати типи актуалізації мотиваційних відношень в українському художньому тексті;
- визначити функції мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті окресленого періоду;

- дослідити інформативно-текстотвірні відношення у художньому тексті;
- з'ясувати експресивно-стилетвірні особливості використання мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті.

Об'єкт дослідження – мотиваційні відношення у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – функціональні характеристики мотиваційно зв'язаних слів у текстах художнього стилю української мови.

Матеріалом для дослідження послужили тексти української художньої літератури (поетичні і прозові) кінця ХХ – початку ХХІ ст., зокрема таких авторів, як Юрій Андрухович, Софія Андрухович, Олександр Ірванець, Оксана Забужко, Сергій Пантюк, Ірен Роздобудько, Ірена Карпа, Юрко Покальчук, Валерій Шевчук, Любо Дереш, Сергій Жадан, Марія Матіос, Анатолій Мойсієнко, Любов Голота, Наталка Сняданко, Марина Павленко, Петро Поліщук, Людмила Солончук та ін. Загальна кількість проаналізованих мотиваційних зчеплень – 1675, з них поетичних – 785, прозових – 890.

Методи дослідження: у роботі основним методом є описовий, який передбачає використання таких прийомів, як спостереження, класифікація. Дослідження номінативних одиниць у функціональному аспекті зумовило використання прийому контекстуального аналізу. Застосовано прийоми мотиваційного, морфемного, словотворчого аналізу, а також статистичний метод.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше в українському мовознавстві вивчено функції мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті на матеріалі української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. Також уточнено значення та функціонування окремих лінгвістичних термінів (мотиваційно зв'язані слова, мотиваційні зчеплення, мотиваційні ланцюжки, мотиваційні блоки). Описано типи актуалізації відношень лексичної та структурної мотивації в текстах сучасної української художньої літератури. Виділено та покласифіковано функціональні типи МЗС, (інформативно-текстотвірні та експресивні).

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що узагальнення і висновки доповнюють теорію про функції мотивації МЗС у художньому тексті, а накопичений досвід вивчення ролі мотивації як текстотвірного та експресивного засобу у художніх текстах дає можливість використання нового підходу у дослідженні функціональних аспектів мотиваційних відношень у текстах різних стилів та жанрів української літератури.

Практичне значення дослідження полягає у тім, що розроблену методику можна залучати до вивчення функцій мотиваційно зв'язаних слів не лише у межах ідіостилістики, але й у текстах інших функціональних стилів (наукового, публіцистичного та ін.). Результати роботи можуть бути використані у навчальному процесі вищої школи: у викладанні курсів

лексикології, словотвору, стилістики, а також спецкурсів з мотивології та ідіостилістики.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і практичні результати було оприлюднено на Міжнародній науково-практичній конференції “Наукові дослідження та їх практичне застосування. Сучасний стан та шляхи розвитку” (Одеса, 2009), Міжнародній науковій конференції “Мова як світ світів. Поетика і граматики” (Київ, 2009), III Міжнародній науковій конференції “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі” (Кам’янець-Подільський, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2010), Всеукраїнській науковій конференції “Еволюційні тенденції в мові” (Миколаїв, 2010), Всеукраїнському науково-методичному семінарі “Епістемологічні засади сучасної лінгвістики” (Умань, 2010), Всеукраїнському науково-методичному Інтернет-семінарі “Ономасіологія, мотивологія: сучасні парадигми дослідження” (Умань, 2011), VII Міжнародній науковій конференції “Актуальні проблеми менталінгвістики” (Черкаси, 2011), Міжнародній науковій Інтернет-конференції “Актуальні проблеми прикладної лінгвістики” (Умань, 2011).

Публікації. Основний зміст роботи викладено в 7 одноосібних публікаціях, 4 з яких опубліковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (252 позиції). Обсяг основного тексту 170 сторінок. Повний обсяг роботи 203 сторінки.

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об’єкт і предмет, мету і завдання, методи, наукову новизну роботи, описано джерельну базу, з’ясовано теоретичну і практичну цінність одержаних результатів та форми їх апробації, зазначено кількість публікацій, що відображають основні результати дослідження.

Перший розділ “Теоретичні засади дослідження функцій мотиваційно зв’язаних слів у художньому тексті” охоплює три підрозділи.

У першому підрозділі описано методологічні засади дослідження функцій мотиваційно зв’язаних слів у художньому тексті.

Загальноновизнаними є такі методологічні принципи мотивологічних досліджень: *антропоцентризм*, *синхронність*, *системність*, а також *функціоналізм* та *діахронність*, урахування яких необхідне під час вивчення функціонального та динамічного аспектів мотивології. Аналіз функцій МЗС у художніх текстах, здійснений у пропонованому дисертаційному дослідженні, безперечно, вимагає опори на принцип функціоналізму. Для опису МЗС нами використано специфічний мотивологічний прийом – мотиваційний аналіз. У

мовознавстві розроблено методику проведення мотиваційного аналізу, заслуговують на увагу праці А.Д. Аділової, О.І. Блінової, О.О. Штейнгарт та ін. Прийом мотиваційного аналізу нами спеціалізовано залежно від мети і завдань дослідження.

Для реалізації завдань нашого дослідження диференційовано типи мотиваційно зв'язаних слів:

1. Лексична мотивованість:

- спільнокореневі слова (твірне і похідне слово): “З розчинених навстіж дверей тягло теплом, випарами землі, шуміло дощем і *гриміло громами* – настало літо ...” (Голота, 2007, с. 22);

- спільнокореневі слова, але не дериваційні ланцюжки: “Його батько був *лісником*, жили вони в *лісництві*, а пологи приймала стара повитуха Перчиця – матінка сліпої Євдосі.” (Шкляр, 2009, с. 30).

2. Структурна мотивованість:

- одноструктурні слова: “На гребені всіх сил – *навспак! навскач!* *Навплач!* / Осонним полем, де – як на долоні... / *Метався сонця посивілий м'яч / Під шквальний рев сліпучих стадіонів.*” (Забужко, 2009а, с. 31).

У цьому підрозділі також теоретично обґрунтовано окремі концепти стилістики, зокрема стилістичне значення, стилістична маркованість, експресивність, оцінність, стилістична диференціація лексики.

У другому підрозділі проаналізовано аспекти вивчення мотиваційних відношень у лінгвістиці. Визначено, що основними аспектами сучасних мотиваційних досліджень є встановлення лінгвістичного статусу мотивації; розмежування мотивації, мотивованості та внутрішньої форми слова; типологія мотиваційних відношень; типологія і статус мотиваційної ознаки як основи лексичної мотивації; словотвірна похідність як аспект структурної (словотвірної) мотивації; діахронний та синхронний аспекти вивчення мотивації.

Перші мотивологічні праці з'явилися на початку 70-х років ХХ ст., хоч окремі її поняття висвітлювалися ще в античні часи (“ідея імені”, “ідея образу” у філософії Платона). Вільгельм Гумбольдт та Олександр Потебня запропонували поняття *внутрішньої форми слова*, яке, зазнавши різних філософських та лінгвістичних інтерпретацій, стало одним з основних понять мотивології поруч із сосюрівськими мотивованими та немотивованими словами (знаками) та асоціативними (мотиваційними) відношеннями.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики у межах мотивології виділилися такі підходи: лексико-семасіологічний (О.І. Блінова, М.Д. Голєв, М.Н. Яценецька, В.Г. Наумов, Т.А. Демешкіна, З.М. Богословська, А.Н. Ростова, Є.В. Іванцов та ін.); когнітивно-ономасіологічний (О.О. Селіванова, В.В. Калько, Т.А. Сидорова, Н.І. Тропіна та ін.); функціонально-ономасіологічний (В.Г. Гак, В.К. Павел, С.М. Толстая та ін.); ономасіологічний (Т.Р. Кияк, О.С. Кубрякова, О.С. Снітко та ін.); дериваційний (О.А. Земська, Р.О. Бачкур, Є.А. Карпіловська, Н.Ф. Клименко,

І.С. Улуханов та ін.); етимологічний (Й.О. Дзензелівський, Т.О. Черниш та ін.); типологічний (А.Д. Аділова, М.М. Гінатулін, О.В. Тищенко та ін.); лексикографічний (О.І. Блінова, О.А. Штейнгарт, Н.А. Цимбал, Т.О. Ястремська та ін.); стилістично-функціональний (Д.У. Ашурова, О.І. Блінова, М.Д. Голев, К.О. Долінін, Л.В. Дубіна, О.В. Найдєн, В.Г. Наумов, М.Н. Янценецька та ін.).

Загалом, у мотивологічних дослідженнях простежується синтез теоретико-методологічних основ з огляду на стан розвитку сучасної лінгвістики з її різнопарадигмальними підходами (інтеграція генетичної, історичної; таксономічної, системно-структурної та комунікативно-функціональної, прагматичної парадигм).

У третьому підрозділі визначено типи актуалізації мотиваційних відношень у художньому тексті. Мотиваційні відношення реалізуються у тексті, актуалізуються залежно від мети висловлювання. Для характеристики актуалізації мотиваційних відношень у тексті (у цьому випадку художньому) важливі такі критерії: повнота-неповнота залежно від актуалізації відношень лексичної та/чи структурної мотивації; контактність-дистантність актуалізації мотиваційно зв'язаних слів; граматична співвіднесеність мотиваційно зв'язаних слів; кількісні параметри актуалізації мотиваційно зв'язаних слів.

Неповна актуалізація лексичних мотиваційних відношень в українському художньому тексті (у тексті зафіксовано або структурно, або лексично мотиваційно зв'язані слова) має здебільшого дистантний характер: “Я зіскочив з ліжка й пішов до кухні, закурив у *темряві*, дивлячись у вікно, побачив, як у *темній* воді скла спалахує мій червоний вогник, і увімкнув світло.” (Роздобудько, 2008, с. 79). Є нечастотні приклади контактної актуалізації лексичних мотиваційних відношень: “Хай лиш миті дарує мені почуття, / За якими *буденність*, *щоденна* облуда.” (Покальчук, 2007, с. 243).

Повна актуалізація мотиваційних відношень (у тексті зафіксовано як структурно, так і лексично мотиваційно зв'язані слова) значно рідше реалізується, ніж неповна: “А мені ж не *сонячно* й не *місячно*, / А мені ж без Вас уже ніяк. / *Одинока* зірка в небі веснянім... / Сад стоїть... І я в нім *одинак*.” (Мойсієнко, 2006, с. 27).

Граматичну співвіднесеність мотиваційно зв'язаних слів описано за словотвірними типами. За нашими спостереженнями, відіменниковий словотвір є найпоширенішим.

Частотні характеристики функціонування мотиваційно зв'язаних слів у текстах української художньої літератури ми обмежили тільки загальними підрахунками кількості з диференціацією на поетичний та прозовий різновиди. У більшості випадків важко чітко визначити (розмежувати) функції (інформативно-текстові чи експресивні), спостерігається поєднання в одному контексті різних типів МЗС із різними функціями, саме

тому докладна кількісна параметризація сприймається нами як непереконлива.

Другий розділ “Інформативно-текстотвірні функції мотиваційно зв’язаних слів у художньому тексті” складається з двох підрозділів.

У першому підрозділі описано інформативно-текстотвірні функції мотиваційно зв’язаних слів – лексичних мотиватів у художньому тексті у межах основних стилістичних розрядів лексики: нейтральної, книжної та розмовної. За кожною лексею закріплене певне значення, використання її у тексті пов’язане насамперед із передачею інформації у формі зв’язного висловлювання, проте комунікативна ситуація і комунікативна мета зумовлюють виконання лексею ще й стилетвірних (експресивних функцій). У лінгвостилістиці існує поняття шкали експресивності, нулем якої вважається нейтральна загальноживана лексика, на відміну від книжної (підвищена експресія) та розмовної (знижена експресія). Крім того, поняття *підвищена експресія* та *знижена експресія*, зазвичай, містять емоційно-оцінний компонент за ознакою *позитивний – негативний*.

Лексичним засобам властива багатозначність, тому одна й та сама лексема може вживатися і у нейтральному, і в стилістично маркованому значенні, що не дає змоги жорстко ідентифікувати стилістичну належність конкретного слова. У цьому розділі описано МЗС, які виконують у текстах насамперед (або тільки) інформативно-текстотвірну функцію, експресивна функція є додатковою і реалізується залежно від сфери функціонування, комунікативної мети висловлювання, інтелектуального та культурного рівнів мовців, умов комунікації тощо.

Нейтральна лексика. Повтор слів, використання МЗС формує індивідуально-художнє значення тексту, це текстовий *скреп*, що підсилює, актуалізує насамперед базову текстову категорію, категорію когезії (зв’язності): “Ближче сюди, до будинку, поміж каштанами було вкопано кілька металевих лавок, вкритих зараз ранковою рососою, а поміж лавками – *пісочниця* з підвологлим *піском*, у якому забуто синіло пластмасове дитяче відерце.” (Ірванець, 2010, с. 9). Використання МЗС водночас із функцією скрепу виконує функцію *додаткового інформування*: “Батько вперше сказав їй: “Я вже нажився”, *сидячи* над ставком – понад усе він любив ранкову чи надвечірню годину над поплавками, біля ставка в кінці їхнього городу, – *всідався* на вимощену ним же кладку-“*сідало*” і завмирав, дивлячись на поплавки, які ледь коливалися...” (Голота, 2007, с.27).

Функція *пояснення* тієї чи тієї назви через коментування внутрішньої форми спостерігається у такому реченні: “А він зовсім інший. Він «*барабанщик*». – Тобто? Він що, грає в ансамблі? – Ні, «*барабанщик*» – це той, кому все «*по барабану*». Він сам казав.” (Роздобудько, 2008, с. 96). Функцію пояснення через трактування концептуальних аспектів поняття репрезентовано у такому прикладі: “Зовнішня робітничая ячейка, – говорить Чапай. – Ідея проста – нам від початку показують *хибну* картину виробничих

відносин. *Хибність* її, – говорить Чапай, – полягає насамперед в нібито необхідності перманентного зростання капіталу.” (Жадан, 2007, с. 103). Функція експресивності нульова, фіксуємо різновид інформативно-текстовірної функції – *концептуалізацію*. Концептуалізація реалізується часто засобом використання мотиваційних зчеплень, у складі яких синтаксичні деривати (за Єжи Куриловичем).

Змістово-підтекстовий аспект інформативності передбачає більш узагальнений зміст сукупності інформації, яка актуалізується в дискурсі імпліцитно на основі тексту, виходячи з інших модулів дискурсу. За допомогою МЗС чітко диференціюється саме цей різновид інформативно-текстовірної функції: “ – *Кротовиця*, – розчаровано тягне дівчинка. – У нас теж такі були, дід коров'яку свіжого накидав і *кроти* змандрували...” (Голота, 2007, с.85-86). Функція *фактуальності*, яка є вербалізованим повідомленням про факти, події, процеси, явища в текстовому світі, що моделюється свідомістю автора та інтерпретується свідомістю адресатів, полягає у характеристиці реалії посередництвом використання лексичних мотиватів, які репрезентують певні факти існування предмета чи явища: “*Кактуси* живуть у *кактусаріях*.” (Карпа, 2009, с. 184).

Книжна лексика. У цьому параграфі подано лінгвістичний аналіз функцій МЗС із книжними лексемами у складі з диференціацією на загальнокнижний, термінологічний та поетичний види.

Загальнокнижна лексика. Загальнокнижні слова у складі мотиваційних зчеплень, зазвичай, виконують інформативно-текстовірні функції, зокрема змістово-підтекстові та фактуальні: “Тебе для мене інший хтось *дублює*. / Який непевний цей чужий *дубляж!*” (Матіос, 2007а, с.128); “Цей, з дозволу сказати, “роман” аж цвиркає злобою та домислами, направленими на зруйнування атмосфери стабільності й *добросусідства*, досягнутої між двома *сусідніми* державами.” (Ірванець, 2010, с. 152) та ін.

Термінологія. У текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. нами виділено МЗС, які належать до медичної: “Надто багато скидати на *психіку* – теж ознака *психічної* неповноцінності. Закони *психіки* – це ті ж такі закони фізіології.” (Шевчук, 2007, с. 228); музичної: Вже й *сурми* не по-нашому *сурмлять*, / І маячать не наші вже клейноди... / І тать підстеріга останню п'ядь. / І лиш цейтноти, лиш самі цейтноти.” (Мойсієнко, 2008, с. 15), а також юридичної, військової, спортивної, фотосправи, літературознавчої, педагогічної, будівельної, технічної, бібліотечної терміносистем. На нашу думку, усі зафіксовані приклади мотиваційних зчеплень виконують інформативно-текстовірні функції, є номінантами реалій, про які йдеться у прямому значенні. Ці терміни позначають поширені, звичні поняття, тому, як правило, сприймаються як загальноповживана лексика, у текст уведені, тому що того вимагає його тема. В окремих випадках спостерігаємо включення у мотиваційну парадигму

професіоналізмів: *реклама – рекламний – рекламник; постріл – стрілянина; рекет – рекетир – рекетнути*, що вносить відтінки експресивності.

Поетична лексика. Безумовно, функції поетичної лексики як інформативно-текстовісні, так і стилістично-експресивні. Урочистість ситуації, патетика висловлювання – саме ці аспекти інтенсифікуює поетична лексика, особливо якщо вона входить до складу мотиваційних зчеплень: “І зібрався народ на державному вічі, / І здалося мені, що Кирило *воскрес*. / І здалося мені, що зійшлися гетьмани, / Склали в кіш, як сміття, золоті булави. / І здалося, що йде *воскресіння* рахманне; / Обіцяння гучні, наче зернятка манни, / Я ловив і волав свому брату: *Лови!*” (Павличко, 2009, с.50); “...убивці носитимуть *убієнних* на плечах і оплакуватимуть їх кривавими слізьми...” (Голота, 2007, с.33).

Розмовна лексика. У пропонованому дослідженні нами проаналізовано функції МЗС, які належать до розмовної лексики таких груп, як діалектизми, жаргонізми та просторіччя.

Діалектизми. У прозових текстах діалектні лексеми виконують інформативно-текстовісну функцію, напр.: “*Два трембітачі* зі Сторонця – Путилова ходили горбами, з верха на верх, *трембітаючи* на ближні й дальні околиці, сповіщаючи про горе.” (Матіос, 2009, с. 175). У поетичному тексті діалектизми у складі МЗС також виконують інформативно-текстовісні функції, проте з яскраво вираженим емоційно-оцінним відтінком. Напр.: діалектні лексеми *піс*, *півун*, контактено актуалізовані щодо літературної лексеми *півень*, акцентують увагу на негативно-печальних ознаках дійсності: “Знову тиша упала на темні поля, / Сплять солдати рядочком, неначе убиті... / Тільки знову крізь ніч *півень піс* здала, / Ніби вперше співає у зоні ... у світі.” (Сом, 2007, с. 89); “То ж не *півень- півун* / То сльоза, а не сміх. / То душа селянина із рути – отрути / Голос пробує свій.” (Сом, 2007, с. 90).

Жаргонізми. Жаргонізми у складі мотиваційних зчеплень в українській художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. подибуємо в поодиноких випадках: “Даний ареал заселений гібридними видами: *гоннік-рагуль*, *гон*, „*Прикарпатський*”, *гоннік*обик. Навіть можна натрапити на рідкісного *гонлох-штріх-бика* – воістину жалюгідне видовище! Автохтонні *гонніки* віддають перевагу спорткостюмам. *Гонів* виродженої крові можна розпізнати по светрові, недбало заправленому у спортивні штани.” (Дереш, 2009, с. 51). Цей приклад ілюструє реалізацію інформативно-текстовісної функції з легким відтінком іронії, навіть сарказму. Читачеві, який не є носієм цієї субкультури, такі МЗС насамперед передають (за аналогією з місцевим, регіональним) соціальний колорит певного соціального прошарку. Виразниками сучасної субкультури є також лексеми на зразок *тусовка*, використання яких суто інформативне: “Хоча серед тих, хто навчався в їхньому ВНЗ на їхньому факультеті, поняття «найкращий друг» означало тільки того, з ким ходиш на всілякі клубні *тусовки*, диско, у ресторани чи то

казино. Одним словом, просто *тусуєшся...*” (Дніпро, Скороход, с.13). Кореневі повтори підсилюють сприймання.

Просторіччя. Розмовно-просторічні лексеми у складі мотиваційних зчеплень виконують інформативно-текстотвірні функції: “Орест проминув перехрестя і пошукав очима *таксі*. Але там, де завжди стояло дві-три машини “приватників”, чомусь було незвично порожньо. І лише групка розігрітих алкоголем підлітків також голосно обурювалася відсутністю *“таксішок.”*” (Пантюк, 2007, с. 140). Атракція літературного та розмовного у цьому випадку дає ефект репрезентування специфіки комунікативної ситуації, вочевидь зображення неформального, неофіційного спілкування, якому притаманні саме такі лексеми. Фіксуємо приклад МЗС із базовим смисловим компонентом – розмовно-просторічним словом *братва*, які автором мотивуються згідно з певними морально-світоглядними позиціями: “Та нехай. Нам по-своєму йти, / Солов’ями свистіти, да раз – два. / Ще з *братви* можуть статись *брати*, / А найбільше й хотілося *братства*.” (Вольвач, 2002, с. 70).

Ненормативна лексика (жаргонізми, просторіччя) у складі мотиваційних зчеплень виконує інформативно-текстотвірну функцію, акцентуючи увагу читача на специфіці сучасної субкультури.

У другому підрозділі проаналізовано функції мотиваційно зв’язаних слів-структурних мотивів (префіксальних та суфіксальних) у художньому тексті.

Суфіксальні деривати. Суфіксація української мови має дві функціональні лінії: одні суфікси утворюють від певного мотиватора слова з іншим лексичним значенням (*жовток, білок*), інші, поєднуючись із твірною основою, не змінюють основної семантики слова, а лише вносять у його значення додаткові семантичні відтінки означально-обставинного та експресивного характеру (*жовтесенький, білесенький*). У текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. зафіксовано МЗС – структурні деривати обох функціональних типів.

МЗС – структурні мотиви з суфіксами першого функціонального типу у морфемній структурі виконують у художніх текстах здебільшого інформативно-текстотвірні функції. Напр.: одноструктурні слова із запозиченим суфіксом *-ер* (словотвірне значення суфікса *-ер* – професійна належність осіб) використано у поетичному тексті для додаткового підсилювального інформування: “Все ширше коло кріпаків-*суфлерів*, / пригноблених *дублерів* інтелекту, / що викладають геніальні мізки / на чорній стіл всевишнього нікчеми...” (Перебийніс, 2009, с. 5); МЗС із суфіксом *-л*: (словотвірне значення суфікса *-л* – вказівка на назви осіб, істот за певними ознаками) виконують суто інформативну функцію, є єдиними номінантами-онімами живих істот: “...безтурботно бавилися з трьома цуценятами, названими за мастю *Сірило, Білило і Чорнило*.” (Голота, 2007, с.47).

Крім вищеназваних, нами проаналізовано суфіксальні деривати складники мотиваційних зчеплень із такими суфіксами, як *-ин, -ист(-іст), -ізм, -ість, -к, -н, та ін.*

Суфікси другої функціональної групи, наявні у морфемній структурі актуалізованих МЗС, безумовно, відзначаються домінуванням експресивності. Напр.: МЗС із синонімічними суфіксами *-ечк (-очк-), -ц-* надають висловлюванню ласкаво-пестливого колориту: “*Ти до ставу – стежечкою, / Я – горбочком, / Ти – зорі мережечкою, / Я – листочком; / Будем хвильно хвилечку / В ставу гойдати, / Поки не покличуть діточки / Нас до хати.*” (Мойсієнко, 2006, с.102); “...кожна гіллячина, *стебельця* бур’янів і найкволіші *пасемця* вивітреної трави витиснули з себе по краплі живої вологи і переграли похмурі барви осіннього туску сліпучого білістю інею...” (Голота, 2007, с.157) та ін.

Функції МЗС визначаються функціональним типом суфікса, у багатьох випадках спостерігаємо синтез інформативності та експресивності (залежно від комунікативного наміру, стилю, жанру висловлювання).

Префіксальні деривати. Функції МЗС (префіксальних дериватів), зафіксованих нами у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст., детально проаналізовано, одноструктурні слова згруповано за семантикою префіксів. Більшість прикладів становлять дієслова або їхні форми та віддієслівні іменники, є також іменники власне конкретної чи абстрактної предметної семантики, прикметники та прислівники.

Найчастотнішою в префіксах є семантика **просторовості** (префікси *ви-, роз-, транс-, по-, пере-*). Напр.: словотворчий та формотворчий префікс *ви-* є маркером доконаної дії з основним значенням просторовості: “*Виб’юсь! / Вирвусь! / Вимерзну і вистою, / Щоб його зустріти у труні. / Ось і він – увесь побитий віспою, / Невідомий і чужий мені.*” (Сом, 2007, с.18-19); “...все, що запускалося в розіпрілий парний ґрунт, *викорочувалось, вирубувалось, вигрїбалось, вишкромаджувалось* нею до ширця.” (Забужко, 2009, с.13). Основна функція МЗС із суфіксом *ви-* у морфемній структурі – інформативно-текстотвірна, проте у всіх випадках позиційно-лексичний повтор є засобом динамізації, інтенсифікації інформативності, що синтезується з експресивними конотаціями. Експресивний ефект створюється взаємодоповненням семантики кожного з дієслів у мотиваційному зчепленні.

У текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. зафіксовано МЗС- префіксальні деривати такої семантики: позбавлення ознаки (*без-, не-*), неповноти ознаки (*при-*), приєднання, приближення (*при-*), частковості *нів- (нанів-)*, інтенсивності ознаки (*най-*), темпоральності (*пра-*), закінченості дії (*від-*), досягнутого результату (*на-*), однократної інтенсивної дії (*зі-*), надання властивостей, ознак, рис чогось, когось (*о- (об-)*) та ін.

Зафіксовано приклади актуалізації у тексті одноструктурних слів із різними префіксами: “*Стою ось перед вами весь у ранах, / проколотий, пронизаний* навиліт / оцими всюдисущими, гнучкими / багнетами червоного

проміння. / Не вірте, добрі люди, цьому світлу! / Воно поманить кров'янистим оком, / *пригріє, привітає, приневолить* / і заведе вас у червоні нетрі, з яких нікому виходу немає.” (Перебийніс, 2009, с. 16). Атракція груп одноструктурних слів створює особливий ефект динамічної образності у поетичному тексті.

У цілому, морфемний повтор підсилює, інтенсифікує інформативно-текстотвірний та експресивний потенціал МЗС.

Третій розділ “Експресивні функції мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті” складається з двох підрозділів.

Функціонально-комунікативний підхід до аналізу художнього тексту, актуальний для сучасної лінгвостилістики, передбачає вивчення взаємозв'язку між мовою і мовленням на всіх рівнях мовної системи, зокрема й лексичному. Безумовно, одним із найважливіших аспектів цієї проблеми є спостереження над співвідношенням та взаємодією між словниковими узуальними словами як лексичними одиницями мови й оказіональними словами як одиницями мовлення (потенційними лексичними одиницями мови). У складі мотиваційних зчеплень нами зафіксовано вживання і узуальних, і оказіональних лексем.

У першому підрозділі описано мотиваційно зв'язані узуальні слова як засоби мовної експресії. Так, для мовотворчості письменників кінця ХХ – початку ХХІ ст. характерним є широке використання тропеїчного потенціалу МЗС. Найчастіше МЗС використовуються в аналізованих текстах як основи таких тропеїчних структур: *антитеза, градація, плеоназм, тавтологія, анафора, епіфора, оксюморон, епітет, метафора, ізоклон, хіазм, каламбур, рідше акромонаграма, алітерація, порівняння* та ін. Напр.: художнє означення (епітет), вербалізоване у тексті і виділене засобом актуалізації МЗС – ефективний стилістичний засіб: “Чайник, округлий та рудий, нагадує самовдоволеного домашнього kota. Я придбала його з Оксаниною настановою, а разом із ним пару порцелянових чашок, із зображенням картатих *соняшників*. За деякий час “кіт” вдоволено замуркотів, і я заварюю чай просто в *соняшникових* чашках.” (Малина, 2009, с. 99-100). Поряд з епітетом активно використовується метафора: “Вершину хмари оточили. / *І точить сонячне точило* / зелені сутінки гори. / А день горить!” (Перебийніс, 2005, с. 98).

Дослідниця функціонального аспекту мотиваційних відношень О.С. Михайлова (ідіостиль Є. Євтушенка) відзначає у художньому тексті домінування стилістичних фігур (виражених засобом актуалізації МЗС), побудованих на принципі контрасту (антитеза, оксюморон). Результати нашого дослідження підтверджують цю закономірність. Так, МЗС часто є основою оксюморону: “Тому що він – це життя, надія, прекрасний привид *нескінченної кінчености*.” (Покальчук, 2000, с. 63); “Сильна. / В мене сильний тил: / Мій глузд. / Мій глузд... / *Безглуздий глузд*.” (Матіос, 2007, с. 53). Авторське світосприйняття вихоплює з дійсності унікальні

протиставлення, поєднання непоєднуваного за допомогою спільнокоренових слів, як-от у Юрія Рибчинського: “Вона була – чудовисько і чудо,/ Магічна, наче очі у змії,/ Я думав: з нею раз переночую – / І подарую другові її” (Рибчинський, 2010, с. 60).

Такі стилістичні фігури, як анафора, епіфора, ізоклон, хіазм будуються на принципі синтаксичного паралелізму. Напр.: в основі анафори в проаналізованих нами текстах – актуалізовані структурні: “*Нагрішив я. Наснівав я, / Налюбив, нашлявся...* / Зовіть мене розбійником, / Бо ніким не вдався.” (Павлюк, 1995, с. 41) та лексичні мотиваційні відношення: “Не вмовкають й на мить, / не вмовкають й на мить. / Пліть дощу відшмагала в котрий раз,/ А не зродить зневіри... / *Синьозір* ліхтарів, *синьовир* ліхтарів, / *Синьоліт* ліхтарів *синьоірії*.”(Мойсієнко, 2006, с.86). Протилежний анафорі прийом (фігура) епіфори. У текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. епіфора виражена структурними мотиватами: “Цей сум мене до жалощів схилив... / Мотив дощу на думне *безголів'я*... / На стійбищі безслав'я і хули – / Марнота слів, а чи німе *безслів'я*.” (Мойсієнко, 2006, с.281). Як анафора, так і епіфора фокусують, акцентують увагу читача на певних складниках емоційно-образної парадигми твору, зокрема поетичного.

Фіксуємо специфічний композиційно-стилістичний прийом, що базується на актуалізованих у тексті МЗС, *східцеву мотивацію* – представлення в поетичному тексті мотивованих слів, які відображають послідовні етапи словотвірної мотивації: “Протягом двох років Дзвінка доглядала за немічною *бабусечкою*, яку поїдала болячка Альцгеймера. Баба твердила, що в її голові засів великий рожевий конус. Дзвінка мусила ходити коло *бабусі*, як біля малої дитини.” (Дереш, 2007, с.10) та ін.

Основним засобом експресії через актуалізацію мотиваційних відношень узуальної лексики у текстах української художньої літератури початку ХХ – кінця ХХІ ст. є тропеїзація. МЗС є ефективним підсилювальним чинником мовної експресії.

У другому підрозділі проаналізовано специфіку експресивного використання okazіоналізмів – складників мотиваційних зчеплень у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Безперечно, що важливим аспектом динамічності структури лексики художнього стилю є її оновлення з використанням словотвірних потенцій мови, що знаходить своє вираження у продуктивних типах авторських неологізмів, okazіоналізмів. Фактичний матеріал нами проаналізовано за ономасіологічними категоріями предметності, атрибутивності та процесуальності.

Ономасіологічна категорія предметності у частиномовному вираженні представлена іменниками різних тематичних груп та словотвірних моделей. Напр.: на основі МЗС (із суфіксом *-ець*) спостерігаємо формування стилістичної фігури персоніфікації у синтезі з метафорою: “Біжить веселий *доцик-золотавець* / і *золотить* поливою сніги.” (Горлач, с.90),

оказіональним є приєднання цього суфікса до назви неістоти; оказіональну модель фіксуємо у складі актуалізованих МЗС із суфіксом *-ч* (мотивати виражають стилістичне значення сарказму): “Але поступово це враження змінилося іншим – у літературу прийшов професійний *очорнювач*, цинічний *висміювач* найсвятіших для нашої людини понять.” (Ірванець, 2010, с. 157); також у текстах виявлено оказіональні утворення із суфіксами *-ятк*, *-ят*, *-ин*, *-лов (-ов)*, *-ник (-ниц)*, *-идл*, *-ик*. Крім суфіксальних дериватів, у художніх текстах нами засвідчено префіксальні та префіксально-суфіксальні, а також складні слова.

Оказіональна деривація, мотивація, лексична і структурна, є одним із засобів мовної гри, спрямованої на мовленнєве балагурство, створення простих жартів. Жартівливий ефект буває різним, як-от: іронічно-жартівливі нотки у текстовому фрагменті Ярослава Трінчука: “Та чув уже про твій оркестр, чув. Хто захоплюється вами, хто заздрить, хто насміхається. Здається, ви маєте більше *шельмувальників*, аніж *шанувальників*.” (Дніпро, 2009, Трінчук, с.16) та добрий, теплий жарт Степана Павленка: “Живе собі *кульбаба*, / Вся сива од роси. / А де *кульдід* у неї, / *Кульдоя* і *кульсин*?” (Павленко С., 2004, с. 74). Таким чином комунікативний намір автора, проєкція на адресата визначають емоційну тональність тексту загалом і лексем-оказіоналізмів зокрема у прозі для дорослих Трінчука і поезія для дітей Павленка.

Ономасіологічна категорія атрибутивності. У досліджуваних текстах фіксуємо випадки оказіональних прикметників (дієприкметників), мотиваційно зв'язаних зі спільнокореновими словами. Напр.: у тексті “Тож тут, коли людина – *кохана й закохана* – виявляла приклад буття реалістом, хай і з оптимістичними наворотами, Марлу накривала паніка. Вона настільки встигла звикнути до всіх цих рожевих шмарків з ліловими стразами, до всіх цих звірянь, запевнень, зітхань, стогонів та іншої *кохацької* атрибутики, що відсутність її і розстановка шмоток по своїх місцях, як мінімум, ламала засади архітекtonіки її, Марлиного, світу.” (Карпа, 2009, с. 155-156). Оказіоналізм *кохацький* ужито з іронічним відтінком, відбувається транспозиція абстрактної семантики (*кохання* – високе почуття) в конкретну (атрибутика, зокрема матеріальна). А от засвідчена нами оказіональна лексема *датські* ужита насамперед з метою уникнення тавтології як синонім до словосполучення *вірші до дат*: “Один з філологів, теж сільська кістка, знаний тим, що майже до кожного слова міг миттю підібрати риму і писав вірші до *дат* і про *любов* (*датські* друкувалися в багатотиражці, *любовні* чекали до слушної нагоди)” (Гужва, 2010, с.124-125). Експресивність виявляється вже в незвичності слововживання.

Ономасіологічна категорія процесуальності. Категорія процесуальності, як показало наше дослідження, представлена оказіональними дієсловами, більшість з яких функціонують у поетичних текстах. Так, у поезіях Анатолія Мойсієнка оказіональні дієслова

заквітнювали, присиніла, входячи у структуру мотиваційних зчеплень, створюють потужний експресивний ефект, допомагають розширити викликану вербальними асоціаціями семантично-чуттєву палітру: “І ми в цім квітні. Вже й *заквітнювали*.../І з нами наша пісня на порі. / Й ні пагона на Болдиній горі / Ці птиці-блискавиці не склювали.” (Мойсієнко, 2008, с. 80); “Неждано так ця хмара *присиніла* / З-над Сожу, а чи може, з-над Березина.../Трьома вітрами хмара підперезана, / Неждано так здалеку / *присиніла*. /... вже й крилоньки стомила аж до щему, / Ще й грім побив їй крилонька *синюцо*. / І пада пір’ячко *синесеньким* дощем, / Їз *синьої* звільнившись шкаралуці.” (Мойсієнко, 2008, с. 18). Безперечно, чим більша кількість складників МЗС, зокрема оказіональних, тим сильніший експресивний ефект (*присиніла, синюцо, синесеньким, синьої*).

Використання в текстах сучасної української художньої літератури оказіональних сполучень слів зумовлюється різними авторськими інтенціями. Найчастіше такі елементи використовуються задля надання мовленню іронічного забарвлення та висловлення суб’єктивного ставлення авторів до певних явищ навколишнього світу.

У **висновках** узагальнено результати дослідження. Проведений аналіз допоміг з’ясувати роль мотивації в організації інформаційно-текстотвірної й експресивної рівнів художнього тексту на матеріалі прозових і поетичних творів української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Функціональний аспект вивчення мотиваційних відношень передбачає лінгвістичний аналіз функцій актуалізованих у художньому тексті відношень лексичної та структурної мотивації, які становлять мотиваційно зв’язані слова (мотиваційні зчеплення, мотиваційні блоки). У лінгвістичній це явище трактують як лексико-морфологічний повтор, гомеологію (гомеоптон), у теорії номінації та ономазіології – як ономазіологічну зв’язність.

У текстовому вживанні лексичні мотивати актуалізуються за двома типами: спільнокореневі слова з безпосереднім мотиваційним зв’язком (дериваційні ланцюжки) та спільнокореневі слова з опосередкованим мотиваційним зв’язком. Структурні мотивати зафіксовано тільки одного типу (одноструктурні слова).

У текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. наявні контактний та дистантний типи актуалізації мотиваційних відношень. Актуалізація мотиваційних відношень може бути повною (у межах одного тексту актуалізуються відношення і лексичної, і структурної мотивації), або неповною (у межах одного тексту актуалізуються відношення або тільки лексичної, або тільки структурної мотивації).

На основі вивчення функцій МЗС у художньому тексті у межах двох функціональних парадигм – інформативно-текстотвірної та експресивно-стилетвірної – відзначаємо поліфункціональність МЗС у художньому тексті. Виконуючи інформативно-текстотвірну функцію, мотиваційні зчеплення

одночас виконують і експресивно-стилетвірну. Типи актуалізації мотиваційних відношень, мотивації, жанр художнього тексту, стильова належність лексем і словосполучень, комунікативна мета і намір тощо зумовлюють домінування чи інформативного, чи експресивного аспекту.

Виявлено, що функції МЗС у художньому тексті не можна однозначно кваліфікувати. Здебільшого експресивний аспект функціонування МЗС накладається на інформативно-текстові. Емотивний та оцінний компоненти наявні майже у всіх описаних лексично-текстових структурах, характер їх супровідний щодо вищезазначених функцій МЗС.

Беззаперечним є динамічний характер актуалізації мотиваційних відношень у художньому тексті. Динаміку вбачаємо насамперед у можливості самореалізації мовних одиниць (інформативно-текстові функції мотиваційно зв'язаних слів), інтенсивності вияву стилетвірного потенціалу мотиваційно зв'язаних слів (експресивні функції мотиваційно зв'язаних слів) у художньому тексті.

Актуалізовані МЗС (та окремі їх різновиди чи функції) у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. є кваліфікаторами ідіостилю автора або поета. Так, використання МЗС в інформативній та в експресивній функціях є яскравою рисою прози Любові Голоти, поезії Анатолія Мойсієнка та ін. Оказіоналізми як складники мотиваційних зчеплень властиві мовотворчості Петра Поліщука, Леоніда Горлача та ін.

Мають специфіку функціонування МЗС у поетичних та прозових текстах. Відмінність виявляється в аспекті стильового статусу лексем-мотиватів (виділяється поетична лексика), в аспекті домінування функцій (у поетичному тексті переважає експресивно-стилетвірна, зокрема багато тропеїчних структур), жанровітному (у поезії мотиваційно зв'язані слова використовуються для римування). Проаналізувавши значний обсяг фактичного матеріалу (загальна кількість проаналізованих мотиваційних зчеплень – 1675, з них поетичних – 785, прозових – 890), ми дійшли висновку, що актуалізовані у тексті мотиваційні відношення варто кваліфікувати як ознаку ідіостилю, а не ознаку поетичного чи прозового тексту. Усе індивідуально: в окремих прозових творах багато МЗС з яскравим текстотвірним та експресивним потенціалом, в окремих – поодинокі випадки, так само і в поезії.

Актуалізовані у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. мотиваційно зв'язані слова (лексичні та структурні мотивати) демонструють яскраво виражений інформативно-текстовітвірний та експресивно-стилетвітвірний потенціал (з емоційно-оцінними конотаціями). На наш погляд, перспектива дослідження функціонального аспекту мотивології полягає у вивченні функцій мотиваційно зв'язаних слів, по-перше, на матеріалі художньої мовотворчості різних періодів розвитку української літературної мови, по-друге, в аспекті вивчення ідіостилю окремих письменників; по-третє, на матеріалі художніх текстів різних жанрів (у тому

числі фольклорних), по-четверте, у сфері живого діалектного мовлення, по-п'яте, на матеріалі текстів інших функціональних стилів (наукового, офіційно-ділового, публіцистичного, розмовного).

Основні положення й висновки роботи викладено в таких публікаціях:

1. Савчук Н. М. Мотиваційно зв'язані слова в українському художньому дискурсі / Н. М. Савчук // Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития '2009». Том 14. Философия и филология. – Одесса, 2009. – С. 22 – 24.

2. Савчук Н.М. Функції мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті (на матеріалі роману Любові Голоти «Епізодична пам'ять») / Н.М. Савчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – Вип. 20 / [відп. ред. Л.М. Марчук]. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. — С. 567 – 571.

3. Савчук Наталія. Функції мотиваційно зв'язаних слів у мові поезії (на матеріалі творчості Анатолія Мойсієнка) / Наталія Савчук // Українське мовознавство : Міжвідомчий науковий збірник. — Вип. 39/1 / [відп. ред. А. К. Мойсієнко]. — Умань: ПП Жовтий О.О., 2009. — С. 474 – 482.

4. Савчук Наталія. Типи актуалізації мотиваційно зв'язаних слів у художньому дискурсі (на матеріалі української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.) / Наталія Савчук // Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство). — Вип. 89 (5) / [Відп. ред. О. Семенюк]. — Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2010. — С. 114 – 117.

5. Савчук Н. М. Мотиваційно зв'язані слова як основа стилістичних фігур (на матеріалі української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.) / Н. М. Савчук // Наукові праці : Науково-методичний журнал. — Т. 138. Вип. 125: Філологія. Мовознавство. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. — С. 73 – 77.

6. Савчук Н. М. Функції мотиваційно зв'язаних слів-діалектизмів у художньому тексті / Н. М. Савчук // Ономазіологія, мотивологія: сучасні парадигми дослідження: Матеріали Всеукраїнського науково-методичного Інтернет-семінару (24-25 березня 2011 року). – Умань, 2011. – С. 56 – 59.

7. Савчук Н. М. Книжна лексика української мови у функціонально-мотиваційному аспекті / Н. М. Савчук // Актуальні проблеми прикладної лінгвістики: Матеріали Міжнародної Інтернет-конференції (23-24 червня 2011 року). – Умань, 2011. – С. 67 – 70.

АНОТАЦІЇ

Савчук Н.М. Функції мотиваційно зв'язаних слів в українському художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ ст. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 — українська мова. — Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. — Київ, 2011.

Дисертацію присвячено розв'язанню наукової проблеми, що полягає у вивченні функцій мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті на матеріалі української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. Представлено науковий зміст поняття “мотиваційно зв'язані слова” як об'єкта лінгвістичного дослідження, обґрунтовано доцільність вивчення функцій мотиваційно зв'язаних слів у художньому тексті (інформативно-текстотвірних та експресивних).

У роботі конкретизовано значення та функціонування окремих лінгвістичних мотивологічних термінів; описано типи актуалізації відношень лексичної та структурної мотивації в текстах сучасної української художньої літератури; виділено, скласифіковано та проаналізовано функціональні типи мотиваційно зв'язаних слів (інформативно-текстотвірні та експресивні); досліджено специфіку функціонування узуальних та оказіональних лексем – складників мотиваційних зчеплень.

Ключові слова: мотивація, лексична мотивація, структурна мотивація, внутрішня форма слова, мотиваційно зв'язані слова, актуалізація мотиваційних відношень у тексті, функції мотиваційно зв'язаних слів.

Савчук Н.М. Функции мотивационно связанных слов в украинском художественном тексте конца XX – начала XXI века. — Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 — украинский язык. — Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. — Киев, 2011.

Диссертация посвящена изучению функций мотивационно связанных слов в художественном тексте на материале украинской художественной литературы конца XX – начала XXI века. Представлено научное содержание понятия “мотивационно связанные слова” как объекта лингвистического исследования, обосновано целесообразность изучения функций мотивационно связанных слов в художественном тексте (информативно-текстообразующих и экспрессивных).

В работе откорректированы значение и употребление некоторых лингвистических мотивологических терминов; описаны типы актуализации отношений лексической и структурной мотивации в текстах украинской художественной литературы; выделены, классифицированы и проанализированы функциональные типы мотивационно связанных слов (информативно-текстообразующие и экспрессивные); исследована специфика функционирования узуальных и оказіональных лексем – составляющих мотивационных сцеплений.

Функции мотивационно связанных слов в художественном тексте нельзя квалифицировать однозначно. Преимущественно экспрессивный эффект накладывается на информативно-текстообразующий. Типы

актуализации мотивационных отношений, типы мотивации, жанр художественного текста, стилевая принадлежность лексем и словосочетаний, коммуникативная цель и намерение обуславливают доминирование или информативного, или экспрессивного аспектов. Эмотивный и оценочный компоненты присутствуют почти во всех описаниях лексико-семантических структурах, им присущ сопровождающий характер относительно вышеназванных функций мотивационно связанных слов.

Основные информативно-текстообразующие функции мотивационно связанных слов в художественном тексте: скрепа, объяснения, дополнения, контраста, концептуализации, подтекстово-содержательная, фактуальности и др. Экспрессивный потенциал состоит прежде всего в создании на основе мотивационно связанных слов стилистических фигур (чаще всего построенных по принципу синтаксического параллелизма): эпитет, метафора, антитезис, градация, плеоназм, тавтология, анафора, эпифора, изоклон, хиазм, каламбур, оксюморон, акромониграмма, аллитерация, сравнение, персонификация, ступенчатая мотивация и др.

Неоспоримым является динамический характер актуализации мотивационных отношений в художественном тексте. Динамику усматриваем прежде всего в возможности самореализации языковых единиц (информативно-текстообразующие функции мотивационно связанных слов), интенсивности проявления стилеобразующего потенциала мотивационно связанных слов (экспрессивные функции) в художественном тексте.

Нами выяснено, что актуализированные мотивационно связанные слова (отдельные их разновидности или функции) в текстах украинской художественной литературы конца XX – начала XXI в. можно квалифицировать как признак идиостилия отдельно взятого прозаика или поэта. Так, использование мотивационно связанных слов как в информативной, так и в экспрессивной функции является яркой чертой прозы Любови Голоты, поэзии Анатолия Моисеенко и др. Оказионализмы как составляющие мотивационных сцеплений присущи творчеству Петра Полищука, Леонида Горлача.

Имеет специфику функционирование мотивационно связанных слов в поэзии и прозе. Отличие проявляется в аспекте стилового статуса лексем-мотиватов (выделяется поэтическая лексика), в аспекте доминирования функций (в поэтическом тексте преобладает экспрессивно-стилеобразующая, в частности много тропеических структур), жанрообразующем (в поэзии мотивационно связанные слова используются для создания рифмы). Проанализировав значительный объём фактического материала (общее количество исследованных мотивационных сцеплений – 1675, из них поэтических – 785, прозовых – 890), мы пришли к выводу, что актуализированные в тексте мотивационные отношения надо квалифицировать как признак идиостилия, а не признак текстов поэзии или прозы. Всё индивидуально: в отдельных поэтических произведениях много

мотивационно связанных слов с яркими текстообразующими и экспрессивными функциями, в отдельных – единичные случаи, так же и в прозе.

Актуализированные в текстах украинской художественной литературы конца XX – начала XXI в. мотивационно связанные слова (как лексические, так и структурные мотиваты) демонстрируют ярко выраженный информативно-тектообразующий и экспрессивно-стилеобразующий потенциал (с эмоционально-оценочными коннотациями).

Ключевые слова: мотивация, лексическая мотивация, структурная мотивация, внутренняя форма слова, мотивационно связанные слова, актуализация мотивационных отношений в тексте, функции мотивационно связанных слов.

Savchuk N.M. Functions of motivational related words in Ukrainian literary text of late XX - early XXI century. – Manuscript.

The dissertation for the degree of Candidate of Philological Sciences, speciality 10.02.01 – Ukrainian language – National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. – Kyiv, 2011.

The thesis is devoted to solve the scientific problem concerning functions of motivational related words in the literary text on the material of Ukrainian literature of late XX - early XXI century. Scientific meaning of “motivational related speech” as the object of linguistic research is presented; expediency to study functions of motivational related words in a literary text (informative, text forming and expressive functions) is proved.

The investigation includes clarification concerning the meaning and functioning of certain linguistic motyvological terms; the types of actualization of relations of structural and lexical motivation in the lyrics of modern Ukrainian literature are described; the functional types of motivational related words (informative, expressive and text forming) are selected, classified and analyzed; the specificity of functioning usual and occasional lexemes - components of motivational clutches is investigated.

Key words: motivation, lexical motivation, structural motivation, inner form of speech, motivational related words, actualization of motivational relations in the text, functions of motivational related words.

Підписано до друку 13.10.2011 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.
Замовлення № 2830

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
(Видавець «Сочінський»)
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19
Свідоцтво: серія ДК №2521 від 08.06.2006 р.
тел.: (04744) 4-64-88, 4-67-77
e-mail: vizavi08@mail.ru